

RAQAMLI VALYUTALARNI HISOBGA OLIISH

Allayarov Alisher O'tkirovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatlar o'rtasidagi kriptovalyutalar dinamikasini o'rganish metodologiyasini aniqlash va optimallashtirishga qaratilgan va u almashinuv kursini zaiflashishiga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi ikki xil: raqamli valyutalarni tasniflash bilan bog'liq ba'zi asosiy muammolarni o'rganish va raqamli valyutalar bilan bog'liq buxgalteriya amaliyoti va standartlarini aniqlash. Ushbu maqolada raqamli valyutalarning ikki xil turi muhokama qilinadi, jumladan: markaziy bank raqamli valyutalari (CBDC) va Bitcoin kabi xususiy ravishda chiqarilgan kriptovalyutalar. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, joriy buxgalteriya standartlari 2022 yilda kriptovalyuta bozor kapitallashuvining taxminiy qiymati 200 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa-da, raqamli valyutalarning buxgalteriya hisobini aniq qamrab olmaydi. Ushbu kontseptual hujjat raqamli valyutalarni identifikatsiya qilish, tasniflash, o'lchash va taqdim etish bo'yicha ko'rsatmalar berish uchun buxgalteriya standartiga bo'lgan yaqin ehtiyojni belgilaydi. Vaqtinchalik, mavjud buxgalteriya standartlariga nomuvofiq global buxgalteriya yondashuvlarining oldini olish uchun raqamli valyutalarni birlashtirish uchun o'zgartirilishi mumkin.

Kalit so'zlar: *Buxgalteriya hisobi, Blokcheyn, Raqamli valyuta, Markaziy bank raqamli valyuta, Kripto valyutalar, Markazlashtirilmagan texnologiya, Uch tomonlama buxgalteriya hisobi.*

ACCOUNTING FOR DIGITAL CURRENCIES

ANNOTATION

This article aims to define and optimize the methodology for studying the dynamics of cryptocurrencies between countries, which can affect the weakening of the exchange rate. The purpose of this article is twofold: to explore some of the key issues related to the classification of digital currencies, and to identify accounting practices and standards related to digital currencies. This article discusses two different types of digital currencies: central bank digital currencies (CBDCs) and privately issued cryptocurrencies such as Bitcoin. The results of this study show that the current accounting standards do not accurately cover the accounting of digital currencies, even though the estimated value of the cryptocurrency market capitalization in 2022 is 200 billion USD. This concept paper identifies the imminent need for an accounting standard to provide guidance on the identification, classification, measurement and presentation of digital currencies. In the interim, it may be modified to incorporate digital currencies to avoid global accounting approaches inconsistent with existing accounting standards.

Keywords: *Accounting, Blockchain, Digital Currency, Central Bank Digital Currency, Cryptocurrencies, Decentralized Technology, Triple Accounting.*

KIRISH.

Raqamli valyuta tadqiqotchilar, investorlar, moliya institutlari va tartibga soluvchilarning e'tiborini kuchaytiradigan misli ko'rilmagan texnologik taraqqiyotdir. Bu jismoniy yoki moddiy asosga ega bo'lmagan va faqat elektron shaklda mavjud bo'lgan ayirboshlash usuli. Biroq, uni ma'lum bir hisobda saqlanadigan va jismoniy valyutaga bog'langan naqd pul miqdorini ko'rsatadigan onlayn bank hisobi kabi elektron pullar bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Ko'pgina korxonalar endi kengroq moliyaviy boshqaruv tizimining bir qismi sifatida raqamli valyutaga intilmoqda va bu ularning moliyaviy hisobotlarida tegishli tarzda

qayd etilishi kerak. Raqamli valyuta operatsiyalari miqdori va chastotasining tez o'sishiga qaramasdan, Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Kengashi (IASB) tomonidan aniq ko'rsatma yo'q. Raqamli valyutalarni tasniflash muhim masala bo'lib, standart o'rnatuvchilarning yo'l-yo'riqlarining yo'qligi raqamli valyutalarning buxgalteriya hisobiga ta'sir qiladi va moliyaviy hisobotlardagi ma'lumotlarni oshkor qiladi. Mavjud adabiyotlar raqamli valyutalarning buxgalteriya hisobiga e'tibor qaratilmasligini ko'rsatadi. Ushbu kontseptual hujjatda biz raqamli valyutalar bilan bog'liq operatsiyalarning buxgalteriya tasnifi va muomalasini o'rganish orqali ushbu adabiyotdagi bo'shliqni bartaraf etishni maqsad qilganmiz. Bundan tashqari, hujjat raqamli valyutalardan foydalanish va aniq tasniflarning yo'qligi bilan bog'liq bir qator potensial xavflarni muhokama qilishga qaratilgan. Raqamli valyutalarni tasniflash, hisobot berish va oshkor qilish bo'yicha asosiy savollar ushbu maqolada ko'rib chiqiladi, jumladan: Raqamli valyutalar qaysi aktivlar sinfiga tasniflanishi kerak? va joriy IFRS standartlari doirasida raqamli valyuta uchun mavjud buxgalteriya standarti mavjudmi?

Raqamli valyutalar markazlashtirilgan daftar yoki taqsimlangan daftar texnologiya platformasi orqali ishlaydi. Tarqalgan texnologiya platformasining eng mashhur namunasi bu blokcheyndir. Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS) (2020) ma'lumotlariga ko'ra, blokcheynga asoslangan raqamli valyutalar, shubhasiz, samaradorlikni oshirishga va xavfsizroq to'lov tizimlarini yaratishga yordam berishi mumkin, chunki blokcheynda ishlaydigan valyutalar butun dunyoda emas, balki bir nechta qurilmalar tomonidan boshqariladi. bitta markaziy markaz orqali. Ushbu tizim tranzaksiyaning to'g'riligini doimiy ravishda tekshiradi. Biroq, blokcheyn texnologiyasidan foydalanishni xohlovchi yoki undan foydalanmoqchi bo'lgan ko'plab shaxslar va tashkilotlar har doim ham blokcheynning ishlash usulini to'liq tushunib bo'lmaydi. Bu bilim va tushunchaning etishmasligi global miqyosda qabul qilingan buxgalteriya amaliyotini, shuningdek, raqamli valyutalar uchun soliqqa tortish va me'yoriy-huquqiy bazalarni yaratishda muvaffaqiyatga erishilmasligiga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu maqola, shuningdek, blokcheyn haqida batafsil

ma'lumot beradi va bu texnologiyani buxgalteriya tizimlarida qabul qiladi, bu esa "uch martalik buxgalteriya hisobi" deb nomlangan yangi buxgalteriya usulini yaratdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Markaziy bank raqamli valyutaning paydo bo'lishi. CBDC ning keng tarqalgan ta'rifi hali o'rnatilmagan. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) CBDCni "markaziy bank tomonidan raqamli ravishda chiqarilgan va qonuniy to'lov vositasi sifatida xizmat qilish uchun mo'ljallangan yangi pul shakli" deb ta'riflaydi (IMF xodimlari, 2018, p.7). CBDC markazlashtirilmagan tarzda almashtirilishi mumkin. "peer-to-peer" deb nomlanuvchi, ya'ni tranzaksiyalar uchinchi shaxssiz to'lovchi va oluvchi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri amalga oshiriladi. Bu CBDC'larni elektron markaziy bank pullarining boshqa mavjud shakllaridan, masalan, hisoblar o'rtasida markazlashtirilgan tarzda almashtiriladigan zaxiralardan ajratib turadi. Markaziy bankda (Bech va Garratt, 2017). So'nggi ikki yil ichida CBDCni ishga tushirishni ko'rib chiqayotgan mamlakatlar soni ko'paydi, garchi ularning CBDC loyihalari rivojlanishning turli bosqichlarida (Atlantika Kengashi, 2021). Boar va boshqalarga ko'ra markaziy banklar raqamli valyutalar kontseptsiyasi va dizaynini tadqiq qilmoqdalar, markaziy banklarning 80% dan ortig'i hozirda CBDC prototiplarini faol ravishda ishlab chiqmoqda. Rasmiylarning CBDC chiqarishining asosiy sabablari raqamli iqtisodiyotda moliyaviy bozorlarning rivojlanayotgan ehtiyojlarini qondirish va umumiy barqaror va mustahkam moliyaviy tizimni ta'minlashdir (Xalqaro hisob-kitoblar banki, 2018). Covid-19 sog'liqni saqlash inqirozidan so'ng, markaziy banklar to'lov tizimining moliyaviy barqarorligi va barqarorligini yaxshilashga intilishdi. CBDC emissiyasi likvidlik siqilishlarini boshqarish va kriptovalyutalarga ommaviy alternativlarni taklif qilish orqali markaziy banklarning moliyaviy barqarorligini yaxshilaydi (Deloitte, 2022). BIS (2018) ma'lumotlariga ko'ra, CBDC ishlab chiqarish bozorga yangi moliyaviy xavflarni ham kiritishi mumkin, shu jumladan to'lov tizimlari va pul-kredit siyosatining o'tkazmalariga to'sqinlik qilish, kafolatlangan bank depozitlari bilan raqobatni yaratish va mablag'larni noto'g'ri

yo'naltirish. CBDC-larning maxfiyligi va xavfsizligi juda muhim. Har qanday raqamli to'lov tizimi kibernetik hujumlari, ma'lumotlarning buzilishi va firibgarliklarga qarshi zaif bo'lishi mumkin, chunki u ko'p sonli tomonlar uchun ochiq bo'lib, natijada hujumning mumkin bo'lgan nuqtalarini oshiradi. Panetta (2022) ogohlantiradiki, xorijiy CBDC ning keng qo'llanilishi moliyaviy operatsiyalarni boshqa joylarda boshqariladigan va nazorat qilinadigan texnologiyalarga asoslangan holda amalga oshirish xavfini oshiradi, mahalliy hokimiyat organlarining nazorati ostida. Bu potentsial ma'lumotlarning buzilishiga va alohida foydalanuvchilar, biznes va hukumatlarga tegishli maxfiy ma'lumotlardan noto'g'ri foydalanish ehtimoliga olib kelishi mumkin.

Yevropa bank idorasi (EBA) kriptovalyutani (yoki "kripto aktiv"ni) "markaziy bank yoki davlat organi tomonidan chiqarilmaydigan, shuningdek, fiat valyutasiga bog'liq bo'lmagan, lekin tabiiy yoki yuridik shaxslar tomonidan foydalaniladigan qiymatning raqamli ko'rinishi" deb ta'riflaydi. shaxslar ayirboshlash vositasi sifatida va elektron shaklda o'tkazilishi, saqlanishi yoki savdosi mumkin" (EBA, 2014, p.5). Aksariyat odamlar kriptovalyutaning eng mashhur turi - Bitcoin haqida hech bo'lmaganda nomi bilan eshitgan, hatto uning qanday ishlashini to'liq tushunmasalar ham. Kriptovalyuta kompyuterlar yordamida kriptografik tenglamalarni echishni o'z ichiga olgan "kon" deb nomlangan jarayon orqali olinadi. Odatda kriptovalyutalar fenomeni birinchi marta 2008 yilda Satoshi Nakamoto deb nomlangan anonim shaxs yoki guruhning mashhur Bitcoin oq qog'ozi bilan ommaviy sohada paydo bo'lganligi aytiladi (qarang: Nakamoto, 2008). Keyinchalik Bitcoin ommaga chiqarilishi bilan ko'proq odamlar Bitcoins yaratishni boshladilar (Marr, 2017). Bitcoin eng ko'p tan olingan va eng ko'p ishlatiladigan kriptovalyuta bo'lib qolmoqda. Hozirda 12 000 dan ortiq turli kriptovalyutalar turli kripto-birjalarda sotiladi yoki ro'yxatga olinadi (EY, 2021), ammo faqat bir nechtasi sezilarli bozor kapitallashuvini qayd etgan. 1-jadvalda Coinmarketcap, 2021 ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yil 1-fevral holatiga bozor kapitallashuviga asoslangan 10 ta eng yaxshi raqamli valyutalar ko'rsatilgan.

Raqamli valyutalarning buxgalteriya tasnifi. Hozirda raqamli valyutalar uchun aniq yoki universal buxgalteriya standartlari yoki tasniflari mavjud emas. Buxgalteriya hisobida raqamli valyuta uchun aniq tasniflarning yo'qligi, albatta, u taqdim etadigan moliyaviy ma'lumotlarning foydaliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin va shu bilan moliyaviy hisobot foydalanuvchilarining qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir qiladi. Qattiq bo'lmagan buxgalteriya hisobi ham buxgalteriya firmalari, ham moliyaviy bozorlar uchun noaniqlik xarajatlarini oshirishi mumkin. Yana bir masala - raqamli valyutalar bilan bog'liq bo'lgan yuqori darajadagi sub'ektivlik, bu professional mulohazalardan ko'proq foydalanishga olib kelishi mumkin. Bu potentsial muammoli, chunki buxgalteriya hisobida mulohazalardan foydalanish kompaniyalarga kompaniya foydasini yoki buxgalteriya hisobi qiymatini oshiradigan buxgalteriya hisobi usullarini tanlash imkoniyatini yaratishi mumkin. Natijada, bu manfaatdor tomonlarning kompaniya daromadlarini to'g'ri baholash qobiliyatiga putur etkazishi va daromadlarni boshqarish ehtimolini oshirishi mumkin. Daromadlarni boshqarish kompaniyaning daromadlarni boshqarish uchun buxgalteriya hisobi amaliyotidan foydalanishini anglatadi va shu bilan kompaniyaning moliyaviy holatini avvalgidan ko'ra kuchliroq qiladi. Ushbu bo'limda davlat organlari va professional buxgalterlar tomonidan taklif qilingan CBDC va kriptovalyutalarga nisbatan buxgalteriya hisobi bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Hozirda CBDC uchun buxgalteriya hisobi amaliyotiga aniq javob beradigan buxgalteriya standartlari mavjud emas. Raqamli valyuta buxgalteriya hisobiga qaysi Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS) qo'llanilishi haqida turlicha fikrlar bildirildi. Avstraliya Buxgalteriya Standartlari Kengashi (AASB) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli valyuta aktivlar ta'rifiga javob beradi. UFRS tomonidan aktiv o'tgan voqealar natijasida korxonalar tomonidan nazorat qilinadigan va ushbu korxonaga kelajakda iqtisodiy foyda keltirishi kutilayotgan resurs sifatida aniqlanadi. Aktivlar ostida raqamli valyutalar uchun eng aniq tasnif "naqd pul" dir. Biroq, raqamli valyutalarni naqd pul sifatida tasniflashga qarshi muhim dalillar mavjud. Bir dalil shundaki, CBDC markaziy banklar tomonidan qo'llaniladigan eng keng tarqalgan

buxgalteriya hisobi bo'lgan UFRSga muvofiq naqd pul ta'rifiga javob bermaydi. UFRS 7 IAS hisobotida naqd pulni "kassadagi naqd pul va talab qilib olinmagan depozitlar" deb belgilaydi. Biroq, bu ta'rif kelajakda CBDC yoki boshqa kripto valyutasini kiritish uchun o'zgartirilishi mumkin. CBDC-ni naqd pul sifatida tasniflashga qarshi yana bir dalil - bu CBDC bo'yicha ijobiy va salbiy foiz to'lovlarining mavjudligi, chunki naqd pul emitentda foizlarni hisoblamaydi. Boshqa tomondan, bu erda qo'llanilishi mumkin bo'lgan "shakl ustidagi modda" argumenti mavjud. Agar foydalanuvchilar CBDC-ni naqd pul turi sifatida ko'rib chiqsalar va emitentning niyati CBDC-ni naqd pul ekvivalenti sifatida ko'rsatishi bo'lsa, bu raqamli valyutalarni naqd pul sifatida tasniflash uchun etarli bo'ladi (Darbyshire, 2020). UFRSning "moliyaviy vosita" ta'rifi CBDC uchun ham qo'llanilishi mumkin. 32-IAS hisobotida UFRS moliyaviy vositani "korxonaning barcha majburiyatlari chegirib tashlanganidan keyin uning aktivlaridagi qoldiq ulushini tasdiqlovchi har qanday shartnoma" sifatida belgilaydi (IAS 32.11). Biroq, bu bilan bog'liq muammolardan biri shundaki, CBDC-da bir tomon uchun moliyaviy aktivga va boshqa tomon uchun moliyaviy javobgarlikka olib keladigan shartnomaviy munosabatlar mavjud emas. Shunday qilib, CBDC moliyaviy vosita sifatida tasniflanishi uchun bu farq qonuniy ravishda aniqlanishi kerak. Bundan tashqari, ba'zi CBDC hujjatlari CBDC "xavfsizlik" sifatida tasniflanishi ehtimoli ko'proq ekanligini ko'rsatadi, chunki u mukofot yoki chegirma bilan savdo qiladi. Bu, o'z navbatida, CBDC naqd pul ekvivalenti sifatida tasniflanishi bilan bog'liq bo'lgan yangi buxgalteriya muammolarini keltirib chiqaradi. Raqamli valyutaga nisbatan buxgalteriya hisobi standartlarining turli xil talqinlarining mavjudligi raqamli valyutalar uchun buxgalteriya amaliyoti bo'yicha ko'proq global konsensus va aniqlik zarurligini ta'kidlaydi.

Raqamli valyutalar ortidagi texnologiya. Raqamli pulning o'zi zamonaviy iqtisodlar uchun yangilik emas, lekin u yaqinda tegishli texnologiya platformasini oldi. Raqamli valyutalarning aksariyati "blokcheyn" deb nomlangan texnologiya asosida qurilgan. Blokcheyn texnologiyasi tranzaksiyalarni qayd qiluvchi va ikki

tomon o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri uchinchi tomon tekshiruviga muhtoj bo'lmasdan qiymat o'tkazadigan taqsimlangan raqamli daftar sifatida belgilanishi mumkin (Treiblmaier, 2018). Blokcheyn dastlab raqamli valyuta uchun maxsus ishlab chiqilgan bo'lsa-da, raqamli valyutalar maqsadlarini yanada kengroq rivojlantirish uchun, u an'anaviy institutlar talab qiladigan partiyalararo ishonchga bo'lgan ehtiyojni yo'qotadigan yechim sifatida ham paydo bo'ldi. An'anaviy moliya institutlarining ishtirokini kamaytirish orqali oddiy banklar va moliya institutlari orqali operatsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq umumiy xarajatlar va vaqtni qisqartirish mumkin (Dai va Vasarhelyi, 2017).

Blokcheyn beshta asosiy xususiyatga ega: tarqatish, xavfsizlik, shaffoflik, konsensusga asoslangan tizim va moslashuvchanlik. Blokcheynlardagi ma'lumotlar o'zgarmasdir, shuning uchun har qanday foydalanuvchi saqlangan ma'lumotlarni manipulyatsiya qilish yoki soxtalashtirishga imkon bermaydi. Blokcheynning taqsimlangan qarorlar qabul qilishning "konsensus mexanizmi" ni ta'minlashi tranzaksiyalarga ko'proq ishonchni ta'minlaydi. Blokcheyn daftarida tizimdagi qarorlar markazlashtirilgan tizimlarda bo'lgani kabi tizim boshqaruvchisi tomonidan emas, balki tizim foydalanuvchilarining katta qismi tomonidan qabul qilinadi. Ma'lumotlar bazasi tarmoqning barcha ishtirokchilariga taqsimlanganligi va markazlashtirilmaganligi sababli, blokcheynda qayd etilgan tranzaksiyalarni manipulyatsiya qilish mumkin emas (Keogh va boshq., 2020). Ammo shuni ta'kidlash kerakki, blokcheyn bilan bog'liq holda uning xavfsizligi, kengaytirilishi, tartibga solinishi, murakkabligi va energiya sarfi kabi hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Quyidagi 1-rasmda blokcheyn texnologiyasi qanday ishlashi ko'rsatilgan. Blokcheyn dastlab kriptovalyuta tranzaksiyalarini qayd qilish uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, hozirda u biznesning turli sohalarida, masalan, ta'minot zanjirlarida, logistika, intellektual mulkni boshqarish, sog'liqni saqlash ma'lumotlarini boshqarish, oziq-ovqat xavfsizligi va notarial tasdiqlashda bir qator turli tashkilotlar tomonidan qo'llanilmoqda. Swan, (2015) Blockchain ilovalarining uchta toifasi yoki bosqichini aniqlaydi: 1-bosqich ("raqamli valyuta") asosan Bitcoin

va raqamli kriptovalyuta operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beruvchi ilovalarni yaratishni nazarda tutadi; 2-bosqich (“raqamli iqtisod”) ipoteka, obligatsiyalar, kreditlar va fyucherslarni qoplash uchun kripto-valyuta operatsiyalaridan tashqariga chiqqan aqlli kontaktlar hamda ilovalar to‘plamini yaratishni o‘z ichiga oldi; va 3-bosqich (“raqamli jamiyat”) hukumat, sog‘liqni saqlash, ilm-fan va IoT (narsalar interneti) madaniyat, san’at va savodxonlik kabi oldingi ikki bosqichda qamrab olinganidan tashqari sohalarda ilovalar yaratishni o‘z ichiga oldi.

Bundan tashqari, mavjud adabiyotlarga ko‘ra, blokcheyn ruxsatnomalarini uchta asosiy toifaga bo‘lish mumkin: ommaviy blokcheynlar (ruxsatsiz), xususiy blokcheynlar (ruxsat berilgan) va federatsiya blokcheynlari (davlat va xususiylarning kombinatsiyasi). Ommaviy blokcheynlar butunlay ochiq va barcha foydalanuvchilar kirishlari, ko‘rishlari va operatsiyalarni bajarishlari mumkin. Ommaviy blokcheynlarning asosiy qo‘llanilishi Bitcoin kabi kriptovalyutalar bo‘ldi. Bundan farqli o‘laroq, faqat tanlangan tomonlarga xususiy blokcheynlarda maxsus vakolatlar berilishi mumkin va faqat vakolatli foydalanuvchilar blokcheynga tranzaktsiyalarni qo‘shishlari mumkin (Dai va Vasarhelyi, 2017). Bu nima uchun xususiy blokcheynlar kompaniyalar uchun jozibali ko‘rinishini ta’kidlaydi; ushbu parametr korxonalaridan o‘z tranzaktsiyalarini e’lon qilishni talab qilmaydi. Ammo shuni ta’kidlash kerakki, xususiy blokcheynlar o‘z foydalanuvchilarining yaxlitligiga tayanadi, chunki ular foydalanuvchilarning yolg‘on tranzaktsiyalar yaratish uchun til biriktirmasligiga bog‘liq.

MUHOKAMALAR

Raqamli valyutalarning o‘sishi bilan bog‘liq xavf omillari. Raqamli valyutalar iqtisodiyot, soliqqa tortish va moliyaviy tartibga solish kabi ko‘plab sohalarda qiyinchiliklar tug‘diradi. Buning sababi, ularning murakkabligi va tez rivojlanayotgan texnologik xususiyatlari. Ushbu bo‘limda raqamli valyutalardan foydalanish bilan bog‘liq qiyinchiliklar va ta’sirlarning bir qismi va ularning aniq buxgalteriya tasnifi yo‘qligi muhokama qilinadi. Raqamli valyutalarning moliyaviy,

iqtisodiy va ekologik barqarorlikka ta'siri haqida hali ham bir qator javobsiz savollar mavjud (Elsayed va Nosir, 2022). Atlantika Kengashi (2021) hisobotida aytilishicha, moliyaviy tizim yaqin kelajakda CBDC-lardan foydalanishning ko'payishi natijasida muhim o'zaro bog'liqlik muammosiga duch kelishi mumkin. Mijozlar CBDC sotib olish uchun bir vaqtning o'zida banklardan juda ko'p pul olib qo'yishlari mumkin, bu esa ularning kredit berish qobiliyatiga ta'sir qiladigan banklarni ishga tushirishi, bozorda zarba yuborishi va foiz stavkalariga ta'sir qilishi mumkin (Atlantika Kengashi, 2021). Bu, ayniqsa, moliyaviy tizimi beqaror bo'lgan mamlakatlar uchun muammo. CBDC shuningdek, operatsion xavflarni ham o'z zimmasiga oladi, chunki ular kiberhujumlarga nisbatan zaif va kiberjinoyatchilar tomonidan boshlangan har qanday potentsial hujumlarga qarshi kurashish uchun mustahkam xavfsizlik mexanizmlariga muhtoj.

Bundan tashqari, xususiy ravishda chiqarilgan kriptovalyuta global iqtisodiyotga, xususan, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi haqida xavotirlar mavjud, chunki bu banklar kabi vositachilarga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi. Kriptovalyutaning haddan tashqari o'zgaruvchanligi va tartibga soluvchi hokimiyatning yo'qligi iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ta'kidlangan. Misol uchun, Rossiya Banki Rossiya Federatsiyasida kriptovalyuta qazib olishning joriy ko'lami va yanada tarqalishi iqtisodiyot va moliyaviy barqarorlik uchun jiddiy xavflarni keltirib chiqaradi, deb hisoblaydi (Rossiya Banki, 2022 yil). Rossiya Bankining ta'kidlashicha, nodavlat valyutalar bozordagi o'zgaruvchanlik, firibgarlik va kiberhujumlar tufayli investitsiyalarni yo'qotish orqali fuqarolar farovonligiga tahdid soladi. Biroq, boshqa tomondan, kriptovalyuta tranzaksiyalar bilan bog'liq past xarajat, inflyatsiyani yengish qobiliyati tufayli jahon iqtisodiyotiga qashshoq mamlakatlarning moliyaviy qo'shilishini ilgari tengsiz darajada qo'llab-quvvatlashi mumkinligi ta'kidlangan. qiymat ombori sifatida va markazlashtirilmagan buxgalteriya tizimi orqali ta'minlaydigan tranzaksiyalar davomida oshkoralik.

XULOSA.

Raqamli valyutalar moliyaviy to'lovlar landshaftidagi chinakam yangi rivojlanishni ifodalaydi. Asosiy masala shundaki, hozirda raqamli valyutalar uchun aniq yoki universal buxgalteriya standartlari yoki tasniflari mavjud emas. Tegishli buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish standartlari hamda me'yoriy-huquqiy bazani yaratish imkoniyatiga ega bo'lish uchun ko'pgina raqamli valyutalarning asosiy texnologiyasi sifatida qaraladigan blokcheyn texnologiyasi to'liq tushunilishi juda muhimdir. Blockchain shuning uchun bir qator asosiy biznes muammolarini hal qiluvchi o'ziga xos xususiyatlari tufayli biznes modellariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, u "uch tomonlama buxgalteriya hisobi" imkoniyatini taqdim etadi, bunda buxgalteriya yozuvlari uchinchi yozuv bilan kriptografik tarzda muhrlanadi va barcha uchinchi shaxslar uchun ochiq bo'ladi. Bundan tashqari, blokcheyn hisobi oshkor qilish va daromadlarni boshqarishdagi xatolarni kamaytirishi, buxgalteriya ma'lumotlarining ishonchliligi va muddatlarini yaxshilashi va shunga mos ravishda ma'lumotlar assimetriasini yumshatishi mumkin.

Buxgalteriya hisobi standartlarini o'rnatuvchilar raqamli aktivlarning eksponentsial o'sishiga dosh berishga qiynalayotganga o'xshaydi, bu esa ular o'rtasida ushbu aktivlarga qanday munosabatda bo'lish bo'yicha konsensusning etishmasligiga olib keldi. Bu standart ishlab chiqaruvchilar tomonidan aniq ko'rsatmalarga zudlik bilan ehtiyoj borligini ko'rsatadi, chunki bu yo'qligi raqamli valyutalar uchun universal buxgalteriya amaliyotini rivojlantirishga to'sqinlik qildi va shuning uchun tasniflash bilan bog'liq bo'lgan hokimiyat uchun bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqardi. va raqamli valyutalarni o'lchash.

Hatto yangi standart o'rnatilgan taqdirda ham, kriptovalyutalarni hisobga olish bilan bog'liq bir qator muammolarni hal qilish uchun kelajakdagi tadqiqotlarga ehtiyoj qolmoqda. Bunga kompaniyalar kriptovalyutalar bilan bog'liq operatsiyalarni qanday qilib to'g'ri hisobot berishi mumkinligi, kriptovalyutalar korxonalarining moliyaviy hisobotlarida qanday tan olinishi va o'lchanishi va bu o'lchovlar moliyaviy hisobot sifatiga qanday ta'sir qilishi kabi savollarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari,

auditorlar auditni rejalashtirish va dalillarni yig'ish paytida raqamli valyuta operatsiyalarining ko'lami va xatarlarini qanday aniqlashlari mumkinligi haqidagi savolni hal qilish uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi. Bu moliyaviy hisobotlarda jiddiy xatolarga yo'l qo'yilmasligiga asosli ishonchni ta'minlash uchun zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Красавина Л.Н. Международные валютно-кредитные отношения. – М.:КНОРУС, 2016. – 440 с.
2. Мишкин Ф.С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. 7-е изд. Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2013. – 880 с.
3. Пищик В.Я. Евро и доллар США: конкуренция и партнерство в условиях глобализации. – М.: Консалтбанкир, 2002. – 301 с.
4. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... Пер. с англ. – М.: Дело, 1999. – 160 с.
5. Миллер Л.Р., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. Пер. с англ. – М.: Инфра- М, 2000.- 856 с
6. Кейнс Дж. М. Трактат о денежной реформе. М.: Дело, 1993. – С. 162
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 1999. - 352 с
8. www.imf.org